

Grauwe gans met kuikens

foto Hugh Jansman

Ganzen: geliefd, maar met mate

In het boerenland zijn ganzen een alledaagse verschijning geworden, niet alleen in de winter, maar ook in de zomerperiode zijn er grote aantallen. Vanuit het natuurbeleid wordt deze toename toegejuicht, maar er zijn ook negatieve aspecten: de schade aan landbouwgewassen. Meer recent zijn er berichten dat de royale aanwezigheid van ganzen ook schade aan bepaalde vormen van natuur veroorzaakt. Daarmee is het tweeslachtige beeld van de ganzen in onze maatschappij gekenschetst: ze zijn welkom, maar met mate. Een overzicht van de aantalontwikkelingen, de belangrijkste beleidsmaatregelen en de nieuwste bevindingen uit recent onderzoek.

— Dick Melman, David Kleijn (Alterra) en Berend Voslamber (SOVON)

> IN DE VORIGE EEUW was het beeld van de Nederlandse ganzen totaal anders: de grauwe gans, de enige van oudsher in Nederland broedende ganzensoort, was in de dertiger jaren als broedvogel verdwenen. Door de grootschalige ontginningen van moerasland was zijn broedhabitat gedecimeerd. Als wintergast werd op deze en andere ganzensoorten vrijelijk gejaagd. De aantallen gingen omlaag. Er werd beleid op ingezet om deze ontwikkeling te keren. Sinds de zeventiger jaren heeft de ontwikkeling een positieve wending genomen.

Winterganzen

De hoofdlijn in de ontwikkeling van de omvang van overwinterende ganzen is weergegeven in figuur 1, waarin het aantal gansdagen per soort is weergegeven. Sinds er systematisch op landelijke schaal aantalgegevens worden verzameld (1975) is er sprake van een gestage toename

voor alle soorten. De jaarlijkse toename over deze periode bedraagt 5 à 6%. De kolgans neemt hiervan het grootste deel voor zijn rekening. Daarna volgen brandgans en grauwe gans. Het aantal ganzen dat 's winters in ons land verblijft ligt momenteel rond de 2 miljoen.

Zomerganzen

In totaal werden in de afgelopen jaren 13 verschillende soorten ganzen broedend of tenminste territoriaal aangetroffen. De meeste soorten broeden nog niet zo lang in ons land: de grauwe gans (weer) sinds 1961, de grote Canadese gans sinds 1973, de kolgans sinds 1980 en de brandgans sinds 1982. De meest recente schatting brengt voor 2008 voor alle soorten tezamen rond de 53.000 paar aan het licht. De grauwe gans is met een geschatte populatie van 35.000 broedparen de talrijkste soort. Daarnaast zijn brandgans, boerengans en grote Canadese

gans algemeen. Broedende kolgans, kleine Canadese ganzen en Indische ganzen daarentegen komen alleen lokaal voor. De overige soorten zijn zeldzaam, al nemen de nog relatief kleine populaties van verwilderde exoten sterk in aantal toe.

Op landelijk niveau is er weliswaar een toename, plaatselijk kan dit beeld afwijken. Zo zijn de grauwe gans populaties in de Biesbosch, de Oostvaardersplassen en de Ooijpolder bij Nijmegen al enkele jaren stabiel van omvang (ze zitten min of meer vol) en zijn in delen van Limburg populaties vrijwel geheel verdwenen door toegenomen predatie of sterke veranderingen in het broedhabitat.

De oorzaken van de toename liggen in een verminderde jachtdruk en een overvloed aan voedselrijke weilanden. Daarnaast zijn er ook

Broedende en/of territoriale ganzen in Nederland:

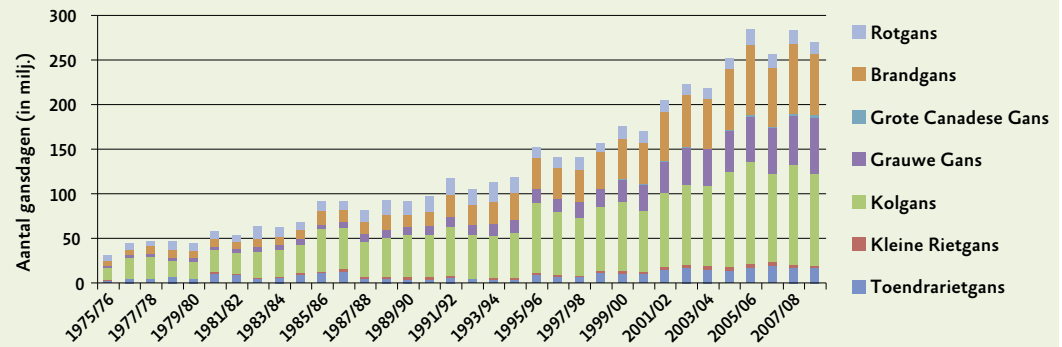
grauwe gans, Indische gans, grote Canadese gans, kolgans, brandgans, toendrarietgans, dwerggans, toendrarietgans, dwerggans, ross'gans, boerengans, zwaangans, keizergans, sneeuwgans en kleine Canadese gans.

veranderingen in de overwinteringsgebieden (klimaatverandering): grote, voorheen niet geschikte gebieden worden geschikt omdat ze eerder sneeuwvrij zijn, of omdat in West-Europa steeds meer voedselrijk grasland wordt aangeboden. De uitbreiding in ons land van de aantallen is zodanig dat er sprake is van maatschappelijke overlast. In de landbouw treedt er schade op aan de voedselgewassen en vanuit de natuur zijn er de laatste jaren ook signalen dat de aanwezigheid van grote aantallen ganzen bepaalde natuurvormen schade berokkent.

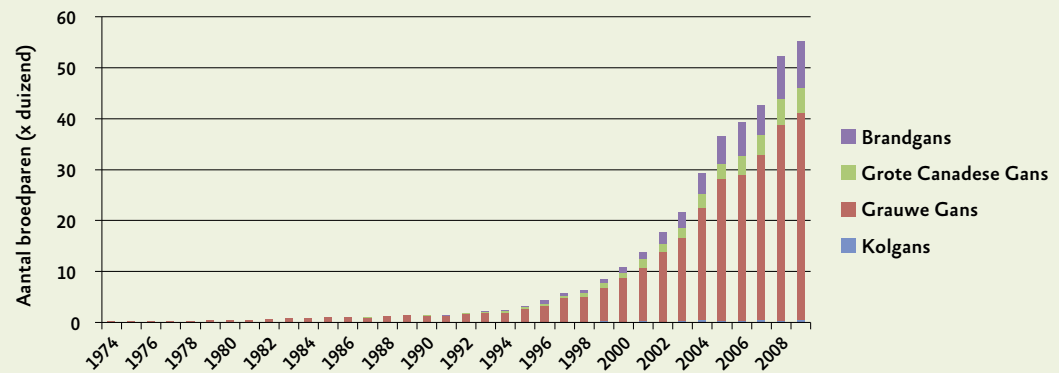
Bescherming en schade

De grote betekenis van Nederland als pleisterplaats voor overwinterende ganzen was in de vorige eeuw aanleiding voor een gericht wintergastenbeleid. Met name de teruglopende aantallen in de vijftiger en zestiger jaren voedde de noodzaak voor beleid. In 1970 werd te Zwolle in een ganzenberaad tussen jagers en natuurbeschermers besloten dat de jacht beperkt moest worden. In 1979 kreeg een aantal ganzensoorten beschermingsstatus vanwege de Vogelrichtlijn. In 1999 werd de jacht op ganzen geheel gesloten. Omdat de ganzen beschermd werden, was een schaderegeling noodzakelijk. Immers, een maatschappelijk doel kan niet ten koste gaan van een specifieke bevolkingsgroep: de agrariërs. Faunaschade wordt sinds de vijftiger jaren vergoed. Voorwaarde voor het in aanmerking komen voor schadevergoeding was dat men al het mogelijke moest doen om schade te voorkomen. Dit om de financiële implicaties zo gering mogelijk te houden. Omdat het aantal overwinterende ganzen gestaag toenam, ontstond het idee om ganzengedooogebieden aan te wijzen waarbinnen de ganzen welkom waren en waarnaar ganzen naartoe zouden kunnen geleid/verjaagd. Binnen deze gebieden kon men beheerovereenkomsten afsluiten. De gedachte hierachter was dat de schade ruimtelijk zou worden beperkt en meer beheersbaar zou worden. Hiermee is een aantal jaren proefgedraaid en in 2005 is de regeling op landelijke schaal ingevoerd in een vernieuwd beleid (beleidskader faunabeheer). Hierbij werd voorzien in 80.000 ha ganzenopvanggebieden, 65.000 ha agrarisch gebied (met een belangrijke foerageerfunctie) en 15.000 ha natuurgebied (met een belangrijke

Figuur 1 Ontwikkeling van de verschillende soorten overwinterende ganzen, uitgedrukt in aantal gansdagen (x miljoen).

Figuur 2 Ontwikkeling in aantal broedparen van de belangrijkste ganzensoorten.

rustfunctie). Dit is de huidige situatie. Binnen de foerageergebieden kan men overeenkomsten sluiten waarvan de belangrijkste ingrediënten zijn: het handhaven van rust (geen werkzaamheden, geen beweiding) en het aanbieden van voldoende voedsel (een bepaalde grashoogte rond 1 november).

Binnen de foerageergebieden kan men deelnemen aan het ganzenopvangbeheer waarvoor een deelname- en een compenserende vergoeding kan worden verkregen. Buiten de opvanggebieden moeten de ganzen worden verjaagd en wel zoveel mogelijk naar de opvanggebieden. Jacht is niet toegestaan, behoudens verjagen met 'ondersteunend afschot'. Dit ondersteunend afschot staat in dienst van het verjagen; toch gaat het jaarlijks om circa 100.000 die op deze manier aan hun einde komen. Buiten de foerageergebieden kan er ondanks het verjagen toch sprake van schade zijn. Voor deze schade kan men een vergoeding aanvragen (bij het faunafonds). De ontwikkeling van de schade- en beheerkosten is weergegeven in figuur 3 (zie pagina 16). Deze zijn in de periode 2001-2008 gestegen van 6 naar ruim 14 miljoen.

De verwachting was dat met het instellen van de opvanggebieden de kosten beter beheersbaar zouden worden. Deze verwachting is niet waargemaakt. ganzen blijken niet gemakkelijk naar de opvanggebieden te verjagen te zijn. Van de overwinterende ganzen blijkt zo'n 60% in de opvanggebieden te verblijven, dat percentage is niet veranderd gedurende de jaren dat ganzen gericht verjaagd zijn.

Overlast in de zomer

Vanaf eind jaren negentig kwam er de groei van de overzomerende ganzen bij. Ook deze zorgden voor schade aan landbouwgewassen in de zomerperiode (vraat, vertrapping e.d.). Rond deze groep geldt dezelfde beleving als voor de overwinterende ganzen: enerzijds zijn we er blij mee en zuinig op, anderzijds veroorzaken ze overlast. Aanvankelijk was voor deze groep geen schaderegeling van toepassing omdat de Nederlandse verantwoordelijkheid de overwinterende ganzen daar niet onder vielen. Dit standpunt was niet houdbaar omdat de grauwe gans van oudsher in ons land broedde en een groot deel van de populatie zowel 's winters als 's zomers in ons land verblijft. Vanwege de omvang en de

stijging van de schade die ganzen veroorzaken is beleid ontwikkeld om deze tot aanvaardbare proporties terug te brengen. Het gaat enerzijds om vormen van aantalregulatie en anderzijds om een schaderegeling. Het nakomen van de (internationale) afspraken rond biodiversiteit is ook bij dit beleid een randvoorwaarde. Het nemen van schadebeperkende maatregelen wordt toegestaan, beginnend bij weren en verjagen. Aantalregulatie van zomerganzen (variërend van eierrapen tot vangen en afmaken) is een uiterste. De wijze waarop een en ander gestalte kan krijgen is beschreven in de zogenaamde Handreiking Overzomerende Ganzen (van het voormalige Ministerie van LNV). Vergunningverlening, uitvoering en handhaving zijn nu provinciale taken.

De ontwikkeling in de uitbetaalde schade voor zomerganzen is weergegeven in figuur 4. Daarin is te zien dat de schade snel in omvang toeneemt, in 2000 bedroeg deze nog geen half miljoen euro en in 2009 is dit opgelopen tot bijna 1.8 miljoen.

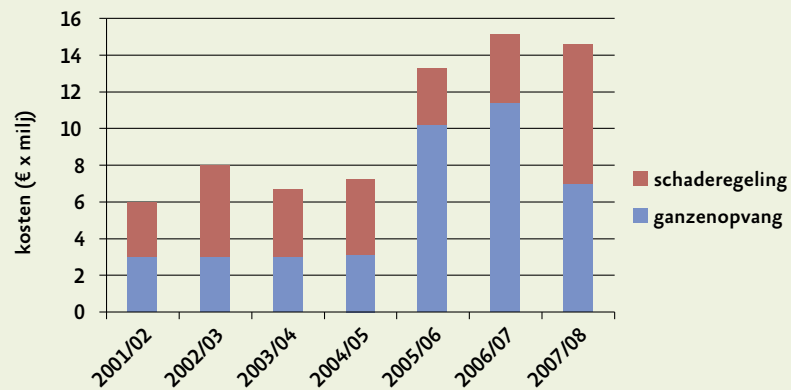
Naast de schade aan landbouwgewassen door overzomerende ganzen komen er ook signalen uit de praktijk dat ze schade in de natuur veroorzaken. Het gaat dan met name over fysieke schade door wegvreten van vegetatie en door grondelen en over eutrofiëring van het water, wat met name in voedselarme vennen en plassen problematisch kan zijn. Ook wordt er melding gemaakt van beïnvloeding van de weidevogels, door directe verstoring en door beïnvloeding van de vegetatiestructuur. De schade aan weidevogels tot dusver niet wetenschappelijk vastgesteld. Ook voor andere effecten geldt dat ze gemakkelijk aan ganzen worden toegeschreven. Voor eutrofiëringseffecten geldt bijvoorbeeld dat die waarschijnlijk door meerdere soorten wordt veroorzaakt. Op dit moment wordt door Alterra op Texel hier nader onderzoek aan verricht.

Natura 2000-gebieden

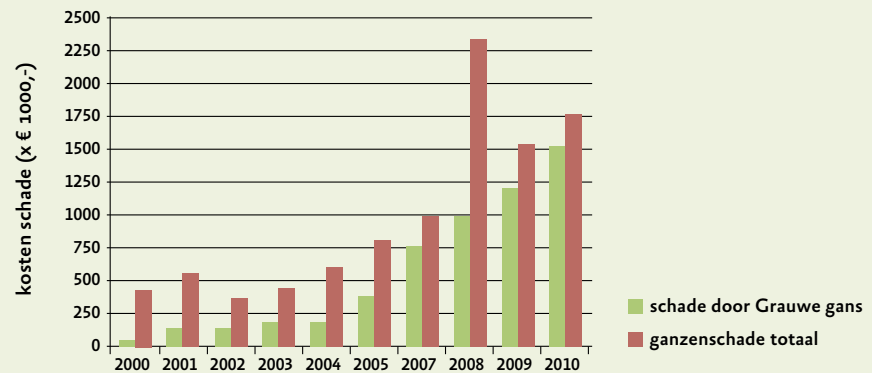
In het kader van het nakomen van internationale verplichtingen zijn er in een aantal Natura 2000-gebieden voor de overwinterende ganzen doelstellingen opgenomen. Voor overzomerende ganzen gelden geen Natura 2000-doelstellingen. Het gaat bij de overwinterende ganzen met name om het aanbieden van slaapgebieden en in een aantal gevallen wordt dat gecombineerd met foerageermogelijkheden. Op basis van aantallen in een referentieperiode en eventueel ontwikkeldoelstellingen zijn per gebied aantal-doelstellingen vastgesteld. Een overzicht van de doelstellingen is weergegeven in figuur 5a en b.

In totaal zijn er 53 Natura 2000-gebieden met

Figuur 3 Schade- en beheerkosten voor overwinterende en doortrekkende ganzen.

Figuur 4 Ontwikkeling gewasschade veroorzaakt door overzomerende ganzen

een doelstelling voor overwinterende ganzen. Er zijn 36 gebieden met een doelstelling voor kolganzen en drie gebieden voor de zeldzame Taigarietgans (figuur 5a). De aantal-doelstellingen voor alle gebieden tezamen is weergegeven in figuur 5b. Voor de brandgans en de kolgans betreft het de grootste aantallen (elk meer dan 250.000). In totaal gaat het om ruim 700.000 ganzen. Gerelateerd aan het totaal van 2 miljoen ganzen dat overwintert, wordt wat betreft de slaapfunctie dus ongeveer 35% gedekt door de Natura 2000-gebieden.

De doelstellingen in de slaapgebieden kunnen slechts worden gerealiseerd wanneer er in de voor ganzen bereikbare omgeving voldoende voedsel aanwezig is. De zorg voor voldoende voedsel maakt onderdeel uit van het nakomen van de internationale verplichtingen. De aangewezen foerageergebieden zijn onder meer hier voor bedoeld. De Natura 2000-gebieden zelf zijn hiervoor niet toereikend. Op basis van de voedselbehoefte van ganzen, de afstand die ze normaliter overbruggen is vastgesteld dat de

ligging en omvang van de foerageergebieden voor de komende vijf à tien jaar toereikend is.

Uitgevoerd en lopend onderzoek

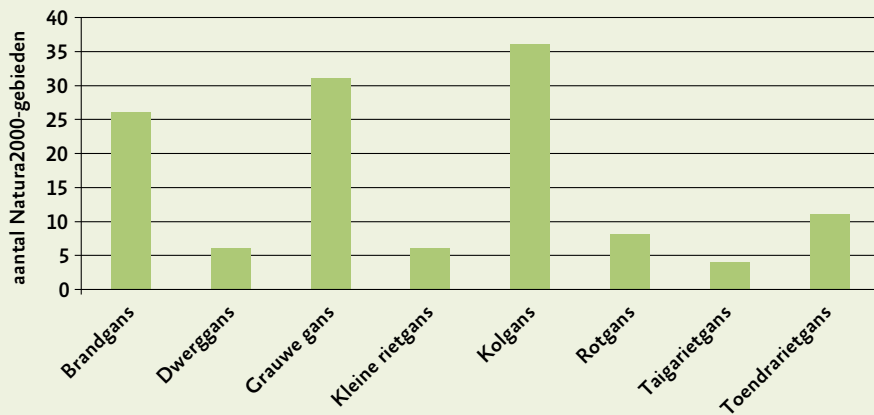
Achterliggend doel van het onderzoek dat afgelopen jaren is uitgevoerd, is meer grip te krijgen op de achtergronden van de aantalsontwikkeling en de mogelijkheden om de schade te beheersen in combinatie met het nakomen van de geldende doelstelling ten aanzien van het duurzaam voortbestaan van de soorten.

Onderzoek overwinterende ganzen

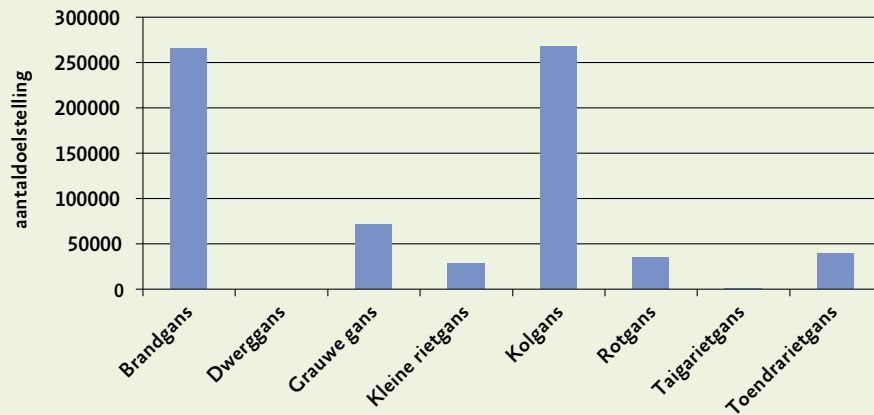
Het onderzoek aan overwinterende ganzen in het kader van het beleidskader faunabeheer heeft samengevat de volgende inzichten opgeleverd:

- Ongeveer 60% van de overwinterende ganzen verblijft in de opvanggebieden, 40% verblijft in de landbouwgebieden erbuiten. Dit aandeel is in de onderzoeksperiode niet veranderd. Het gericht verjagen naar opvanggebieden heeft geen substantieel effect.
- De aantalsontwikkeling is gunstig. De

Figuur 5a Het aantal Natura 2000-gebieden met doelstellingen voor overwinterende ganzensoorten.

Figuur 5b Het totaal aan aantaldoelelstellingen voor de verschillende overwinterende ganzensoorten in de Natura 2000-gebieden (NB voor enkele soorten is in sommige gebieden is (nog) geen aantal genoemd).

gunstige staat van instandhouding is niet aangetast.

- Het ganzenbeheer is in moderne landbouwbedrijven inpasbaar; het werken met beheerovereenkomsten betekent wel een extra kostenpost voor de overheid (vanwege de deelnamevergoeding, die boven op de schade komt).
- De kosten voor overwinterende ganzen zijn met het beleidskader niet afgenomen, maar zelfs toegenomen. Belangrijk is met name dat de schade buiten de opvanggebieden niet is afgenomen.

Onderzoek overzomerende ganzen

Sinds 2009 wordt er gericht onderzoek aan de problematiek van overzomerende ganzen uitgevoerd. Dit onderzoek focust op de grauwe gans. Centraal stond het opbouwen van een populatiemodel aan de hand waarvan inzicht kan worden verkregen in de effectiviteit van de verschillende aantalregulerende maatregelen zoals die in de Handreiking Overzomerende ganzen worden beschreven. Daarnaast wordt

gericht onderzoek gedaan aan de gewasschade die door grauwe ganzen wordt veroorzaakt en is ook een verkenning uitgevoerd naar schade die aan natuur wordt toegebracht (vooralnog een enquête naar de schadeperceptie zoals die door natuurbeheerders wordt ervaren). Daarnaast wordt momenteel experimenteel onderzoek uitgevoerd op Texel, aan soortenrijke graslanden en voedselarme duinplassen. Deze onderzoeken worden gefinancierd door het voormalige Ministerie van LNV (EL&I) en door het Faunafonds. Helaas heeft het ministerie zich teruggetrokken in verband met de verlegging van het ganzendossier van Rijk naar Provincie. Hierdoor kan dat onderzoek niet geheel worden afgerond. De afsluitende rapportage van het gefinancierde deel van het onderzoek wordt verwacht in begin 2012.<

Dick Melman (dick.melman@wur.nl),
David Kleijn en Berend Voslamber

Een literatuurlijst is op te vragen bij de eerste auteur

Nijlgans

Ganzen in het kort

Het aantal ganzen in Nederland ontwikkelt zich de laatste tientallen jaren zeer voorspoedig.

Beleid is ontwikkeld om de gunstige staat van instandhouding te bewerkstelligen. Tot dusver succesvol. Niet alleen voor de winterganzen maar ook voor broedende ganzen.

Er is sprake van substantiële gewasschade: 15-18 miljoen in de winter en 1.8 miljoen in de zomer. De wens is om deze schade te beperken, onder de randvoorwaarde dat blijvend voldaan wordt aan (internationale) biodiversiteitsdoelstellingen.

In de winter vindt bescherming plaats door de instelling van opvanggebieden, in totaal 80.000 ha, waarvan 85% in boerengebied en 15% in natuurgebieden. Natura 2000-gebieden maken daar een belangrijk deel van uit. In totaal zijn er 53 Natura 2000-gebieden, gebieden met doelstellingen voor met name rustende ganzen. Deze hebben betrekking op ca 35% van de in Nederland verblijvende wintergasten.

Het opvangbeleid voor overwinterende ganzen is wat betreft de aantallen wel succesvol, voor wat betreft de ruimtelijke geleiding (concentratie) niet: het blijkt lastig cq niet mogelijk om ganzen naar de gereserveerde opvanggebieden te verjagen.

Zomerganzen vormen een aparte categorie, deels inheems en deels exotisch. Voor exotische soorten geldt in principe de nulstand als doel. Voor inheemse soorten geldt het realiseren van een gunstige staat van instandhouding. De in Nederland broedende grauwe ganzen blijven in de winterperiode grotendeels in Nederland.

Zomerganzenbeleid kijkt naar mogelijkheden voor schadebeperking en schadebeheersing, waaronder aantalsregulatie. Bij aantalsregulatie gaat het onder meer om zicht op de factoren die de omvang en de ruimtelijke spreiding van de ganzen bepalen. Onderzoek in opdracht van het ministerie van EL&I en het Faunafonds is in uitvoering.